

Egyetemi doktori (PhD) értekezés tézisei

**Az utazás művészete a közelmúlt magyar
irodalmában**

Balajthy Ágnes

Témavezető: dr. Szirák Péter

DEBRECENI EGYETEM

Irodalom- és Kultúratudományok Doktori Iskola

Debrecen, 2018

A, Az értekezés célkitűzése, a téma körülhatárolása

Az utazás művészet – ahogy Nietzsche írja,¹ olyan kaland, amelynek végén a szubjektum már nem ugyanaz lesz, mint aki elindult; hiszen nem pusztán azért kelt útra, hogy világot lásson, hanem azért, hogy megtanuljon másként látni. Az utazás művészete meghatározott gyakorlatokban valósul meg: egy olyan kultúrtechnikáról beszélünk, melynek, Judith Adler szavaival élve, történetileg változó stílusai,² azaz kódjai, normái, anyagi és infrastrukturális feltételei vannak. Az antropológiai konstansnak tekinthető utazás az érzékekre hat: az utazó testét – látását, hallását, ízlelését – keríti hatalmába. Az utazás irodalma pedig ezeknek a tapasztalatoknak a történelmi-kulturális beágyazottságát és az eseményszerűségét egyaránt képes közvetíteni.

A dolgozat ezeket az észrevételeket szem előtt tartva Nemes Nagy Ágnes, Mészöly Miklós, Esterházy Péter, Krasznahorkai László és Térey János műveit veszi górcső alá, melyekben az utazási irodalom műfaji hagyományainak rétegzettsége és komplexitása mutatkozik meg. A kiválasztott szövegek az úton lét különféle, politikai, történelmi, szociokulturális tényezők által meghatározott változatait – a kulturális turizmust, az államszocialista Kelet-Európában megtett kényszerű rokonlátogatásokat, a kortárs zarándokutatót, a hedonista poszturizmust vagy épp az imaginárius utazást – és ezeknek az utazói szubjektumra gyakorolt hatását mutatják fel. Nem azért esett tehát rájuk a választásom, mert a huszadik századi és kortárs magyar epikán belül egy jól felismerhető tendenciát alkotnak, hanem azért, mert szigetszerűen elkülönülő, de összetett és izgalmas válaszlehetőségeket kínálnak azokra a kérdésekre, hogy miként értelmezhető újra egy, a huszadik század első évtizedeiben virágzó műfaji hagyomány a későmodernség, illetve a posztmodern horizontjából; hogy miként vihető színre

¹ Friedrich NIETZSCHE, *Menschliches, Allzumenschliches* = F. N., *Werke in drei Bänden*, München, Carl Hanser Verlag, 1954, I, 823–824.

² Judith ADLER, *Origins of Sightseeing*, *Annals of Tourism Research* 16, 1989, 7 – 29, 7.

nyelvileg az idegenséggel való találkozás eseménye, és milyen tapasztalatrendszerben részesíthet bennünket az utazás.

A szövegek összefoglaló megnevezésére elsősorban a Jan Bormtól kölcsönzött utazási irodalom [travel literature]³ fogalmát használom, és az értekezés bevezető fejezetében részletesen foglalkozom a műfajt (vagy műfajcsoportot) érintő definíciós kísérletek eldöntetlenségeivel. A dolgozat elején röviden áttekintem az utazási irodalom történeti és mediális kontextusait, elsősorban világirodalmi példákat felvonultatva. A kultúrtörténet

³ Jan BORM, *Defining Travel: On the Travel Book, Travel Writing and Terminology = Perspectives on Travel Writing*, szerk. Glenn Hooper, Tim Youngs, Aldershot, Ashgate, 2004, 13–26, 17.

exkurzussal céлом volt az is, hogy igazoljam: utazás és irodalom egymásba íródásának, egymást feltételező viszonyrendszerének figyelembevétele elengedhetetlen az értekezésben szereplő szövegek vizsgálata során. Elgondolásom szerint ugyanis azért beszélhetünk utazási irodalomról, mert az ide sorolható írások nemcsak tematikus szinten jelenítik meg az utazást, hanem eme gyakorlat kulturálisan-történelmileg változó normáira, szokásrendszereire reflektálnak; az idevágó műfaji hagyományok egyúttal utazási hagyományokat feltételeznek. Az értekezésen végzett munkám során ezért mindvégig arra törekedtem, hogy a középpontjában álló művek szövegközeli olvasásába beleforgassam a bennük megjelenített praxis(ok) társadalmi funkciójával, infrastruktúrájával, mediális feltételeivel kapcsolatos tudásunkat.

Habár a vállalkozás célja nem egy irodalomtörténeti folyamat feltárása volt, a szövegek elemzése során kirajzolódtak bizonyos kapcsolódások, melyek hozzásegítettek egy viszonylag egységes szempontrendszer kialakításához. Ahogy azt a bevezető fejezetben részletesen ismertetem, a huszadik század első évtizedeitől kezdve egész napjainkig az irodalmi útirajzok számára meghatározó kihívást jelent az, hogy miként reflektáljanak a tömegturizmus jelenségére. Ezért minden fejezetben érintem azt a kérdést, hogy az adott műben hogyan artikulálódik az utazás és a turizmus közötti különbségtétel (vagy a különbség hiánya). Szintén a bevezetőben fejtem ki, hogy a felvilágosodás folyamán szilárdult meg az az elképzelés, miszerint az utazás tapasztalatrendszerén belül a vizuális érzéletek kitüntetett jelentőséggel bírnak. Az értekezésben végigkövetem azt, hogy milyen funkcióváltásokon megy keresztül az utazás eme látványcentrikus felfogásában különösen felértékelődő műfaji kellék, a leírás az általam kiválasztott huszadik századi és kortárs utazásszövegekben. Arra is rávilágítok, hogy a művekben felértékelődik az idegenség kifürkészésének egy másik stratégiája: a helyiekkel folytatott párbeszéd, mely korábban a reneszánsz utazáseszményben játszott fontos szerepet. Éppen ezért kiemelt figyelemmel kezelem azt a kérdést, hogy miként alakítja a művek jelentésszerveződését a dialógusforma; hogy miként értelmezik a beszélgetés fogalmát és hogyan

közelítik meg a különböző nyelvek közötti közvetítés problémáját. A disszertációban az a belátás is megfogalmazódik, hogy az elemzett művek az idegenséget a nyelvi, földrajzi és kulturális távolság mellett az időbeli elválasztottság függvényének tekintik. Ezért vizsgálom azt is, hogy az egyes szövegekben az utazás elbeszélése miként szövődik össze az emlékezet működésmódjára tett reflexiókkal.

B, Az alkalmazott módszerek vázolója

A dolgozatban számos ponton az angolszász háttérű, kultúratudományos részdiszciplínaként a nyolcvanas-kilencvenes évek fordulóján intézményesült travel writing studies eredményeire támaszkodom. Így fontos hivatkozási pontot jelentettek számomra azok a műfajmonográfiák és tanulmánykötetek (többek között Mary Baine Campbell, Tim Youngs, Carl Thompson és Elizabeth Korte munkái), amelyek az európai utazási irodalom történetére fókuszálnak, rávilágítva arra a folyamatra, amelynek során az útra kelés afféle szükséges rosszából tömeges szórakozási formává vált, az útleírás pedig a hagyomány, majd a szemtanúság által hitelesített információk forrásából modern értelemben vett irodalmi szöveggé. Kiemelt jelentőséget tulajdonítok annak a Judith Adler-i gondolatmenetnek, mely szerint az utazás – a latin „ars” kifejezés kettős jelentésének megfelelően – egyfajta színre vitt művészetként [performed art]⁴ szemlélhető. A dolgozat bevezető fejezetében ezekből a forrásokból merítve vázoló fel röviden azt, hogy milyen – az utazás társadalmi funkcióját, infrastruktúráját, mediális feltételeit érintő – változásokkal függ össze a modern irodalmi útirajz alakulástörténete, és hol jelölhető ki a 20. századi utazási irodalom ekképp megalapozott tendenciái között a disszertációban vizsgált

⁴Judith ADLER, *Travel as Performed Art*, American Journal of Sociology, Vol. 94, No. 6 (May, 1989), 1366-1391, 1371.

művek helye. A történeti kitekintést azért tartottam elengedhetetlennek, mert a disszertációban szereplő késő huszadik és 21. századi szövegek elemzése során – a hagyományfolytonosság lehetőségeit vizsgálva – számos alkalommal visszautalok a romantika utazáskultuszára és az utazói szerepmódellem premodern változataira.

A műfaj történeti szakirodalom mellett az értekezés sokat merít az idegenség fenomenológiai, illetve hermeneutikai megközelítésére törekvő elméleti munkákból: így például a *Hermeneutik der Fremde* című tanulmánykötet írásaiból és – legfőképpen – Bernhard Waldenfels kötetéből. Akkor, amikor azt tanulmányozom, hogy egy utazáselbeszélés hogyan konstruálja meg egy határainkon túl fekvő vidék eltérő nyelvi és szokásrendszerének világát, Waldenfels nyomán különbséget teszek a másság és az idegenség között. Míg az előbbi összevethetőséget és kölcsönös szimmetriát feltételez, az utóbbi egy aszimmetrikus, felcserélhetetlenséget implikáló viszony, mely nem egy felszámolható tudásdeficiten alapul, sokkal inkább egy átléphetetlen küszöbként gondolható el. Vezérfonalként szolgál számomra az a waldenselfi gondolat, miszerint egyrészt nincsen tiszta idegenség, hiszen még ezek a szélsőséges határjelenségek is kapcsolódnak ahhoz a rendhez, amit átlépnek, másrészt nem létezik tisztán saját sem, hiszen „[a]z idegen a sajátban kezdődik, s nem azon kívül.”⁵

Az értekezésben elemzett irodalmi művek – hol explicit módon, hol inkább utalásszerűen – mind érintik azt a problémát, hogy mennyiben alakítható ki a huszadik század második felében, illetve jelenünkben egy, a turistától való elkülönülésen alapuló utazóidentitás. A kérdés körüljárásakor a kortárs turizmus kutatás legfontosabb munkáira támaszkodom: a jelenségkör moralizáló bírálatával szakító Dean MacCanell *The Touristjára*, és *A turizmus szemiotikájára*, melyben Jonathan Culler arra a paradox helyzetre világít rá, hogy az autentikusnak tekintett utazás és az inautentikusnak vélt turizmus ellentétpárját

⁵ Bernhard WALDENFELS, *A normalizálás határai: tanulmányok az idegen fenomenológiájáról*, Bp., Gond-Cura Alapítvány, 2005, 240.

valójában maga a turizmus diskurzusa termelte ki. Állandó hivatkozási pontot jelent még John Urry *The Tourist Gaze* című könyve, mely szerint a Foucault-féle orvosi tekintethez hasonlóan vizsgálható, történetileg változó „turistatekintet” egy-egy sajátos változata mindig a vele ellentétes, illetve tőle független társadalmi tapasztalatok függvényében jött létre. Urry nyomán tehát egy olyan szabadidős tevékenységnek tekintem a turizmust, mely előfeltételezi ellentétét, nevezetesen a szervezett és irányított munkát. Ugyanakkor a *Protokoll*-olvasatomnak fontos eleme az a – kurrens turizmuskutatásban is uralkodó – belátás, hogy a 21. század fogyasztói társadalmában már elmosódik a két terület közötti választóvonal.

Végül két olyan mozzanatot emelnék ki, amely mindvégig meghatározza a disszertáció kérdezmódját. Egyrészt evidensnek tűnhet, mégis fontosnak tartom mindvégig hangsúlyozni: az, ahogy ezekben az alkotásokban az utazási irodalom sarkalatos kérdései artikulálódnak, elválaszthatatlan a beléjük kódolt – a klasszikus- és későmodernség látásmódjához igazodó, vagy inkább a posztmodern szenzibilitás irányába mutató – világ- és irodalomszemlélettől. Vizsgálatuk tehát árnyalhatja a magyar elbeszélőpróza késő huszadik századi-huszonegyedik századi alakulástörténetéről való tudásunkat. Másrészt, habár a disszertációban magyar nyelvű szövegekre összpontosítok, értelmezésük során – változó intenzitással – egyfajta komparatív távlat érvényesítésére törekszem, jelölve a lehetséges világirodalmi kapcsolódásokat és párhuzamokat.

C, Az eredmények tézisszerű felsorolása

I. A dolgozat bevezető fejezetében röviden ismertetem a travel writing studies kutatási irányait. Ezután azzal a kérdéssel foglalkozom, hogy az utazásszövegek műfajiságát vizsgáló (meta)diskurzus középpontjában miért a tényszerűsége,

valószerűsége vonatkozó elvárások állnak, melyek a kortárs irodalomtudományosság bizonyos horizontjaiból egyáltalán nem tűnnek relevánsnak. Arra a következtetésre jutok, hogy az elbeszélte út „valódiságára” irányuló igény mögött egy több száz éve megszilárdult olvasási konvenció húzódik meg, mely az útleírásokat elsősorban nem *irodalomként*, hanem megbízható, külsőleg igazolható információk írásos forrásaként kezeli, másrészt olyan új, a többnyire fejlődő országokat ábrázoló útleírások politikai-ideológiai tétjére kihegyezett elvárások, melyeket *etikai* természetűnek nevezhetünk. A bevezető történeti áttekintésében részletesen foglalkozom a romantika utazáskultuszával: tézisem szerint az, hogy az utazás a 18-19. század fordulóján az egyedi élettörténetbe ágyazódó, „színre vitt műalkotásnak” tekintett vállalkozássá vált, szorosan összekapcsolódott a kifejezetten szépirodalmi ambíciókkal rendelkező, autobiografikus kódok szerint szerveződő, vallomásos hangvételű útirajz státusának megszilárdulásával. Ezután a turizmus térnyerésének gazdasági, társadalomtörténeti vonatkozásait számba véve rámutatok arra az összefüggésre, hogy a turisztikai ipar által forgalmazott vágyképek, ígéretek, identitásképletek jó része a romantika ideológiájában gyökerezik. Azt is górcső alá veszem, hogy a huszadik századi utazási irodalom hogyan reflektált az utazás gyakorlatának uniformizálódására: hogy mozdult el a klasszikus modernség elitista turizmuskritikájától a relativizáló- (ön)ironikus megközelítésmód és a hitelesség megteremtésének újszerű stratégiái felé. Végezetül felvázolom az értekezés centrumában álló irodalmi művek magyar nyelvű előzményeit, különös tekintettel a két világháború között virágzó műfaji hagyomány külsődleges okokkal magyarázható megszakadására. A Kosztolányi, Németh László, Szabó Lőrinc által művelt szépirodalmi útirajz az 1947 utáni államszocialista nyilvánosságpolitika keretei közé ugyanis nem volt beilleszthető – ahogy azt feltárom, az általuk kidolgozott műfaji kódok újrafelhasználása viszont több emigráns szerző (Cs. Szabó László, Ferdinandy György, Karátson Endre) életművében is fontos tényezővé vált.

II. A második fejezet Nemes Nagy Ágnes útinaplóira fókuszál, melyeket a szerző eredetileg nem kiadásra szánt: a kéziratos naplójegyzetek néhány folyóirat-megjelenés után 2014-ben kerültek kiadásra a *Magyarul és világra* című kötetben. A jegyzetek egyaránt tudósítanak a legbelső privát szférát érintő hétköznapi gondokról (vásárlás) és tágabb hatókörű esztétikai vagy identitásproblémákról, egymástól távol álló nyelvi regisztereket keverve. Tézisem szerint a kötet egy olyan mentalitástörténeti forrásként is megközelíthető, melyben az tárul fel, hogy az európai magaskultúra tradícióival mélyen azonosuló, de külföldre a vasfüggöny mögül érkező művész-értelmiségi milyen sémák és magyarázóelvek segítségével értelmezte saját pozícióját a hatvanas-hetvenes évek Nyugat-Európájában, illetve Észak-Amerikájában járva. A Nemes Nagyék alakjához kapcsolt, kulturális turizmusként is definiálható „utazási stílus” voltaképpen egy fegyelmezett, szisztematikusan megvalósított, az adott helyen elérhető intellektuális gyarapodás maximumát megcélzó gyakorlatként tárul fel a naplókban, melyben a „minél többet látni” igyekezete nemcsak külső tényezőkből adódik, hanem belső kényszer is. Mint ilyen, ahhoz a 18. századi gondolkodási hagyományhoz csatlakozik, mely szerint az utazás olyan megterhelésekkel járó, elkötelezettséget igénylő tevékenység, ami nemcsak a szervezetet sújtja, hanem komoly kihívásokat támasztó értelmezői *munkát* is jelent. Az útinapló a megértési szituációk meghosszabbításaként eme munka elvégzése számára nyit teret. Ahogy azonban azt feltárom, a jegyzetekben működtetett diskurzus nem kapcsolja össze a bebarangolt világ sokféleségének tapasztalatát az ízlésítéletek szubjektív, kultúrspecifikus voltának belát(tatá)ásával, hanem újra és újra affirmálja egy egységes, változatlan, az európai magaskultúrában gyökerező normarendszer meglétét. Ugyanakkor arra is rávilágítok, hogy a nyugati naplójegyzetekben összeérnek az ízlés és az ízelet, a fogyasztás és a műélvezet jelentésrétegei, azt érzékeltetve, hogy a szellemi gyönyört a fizikai örömök felé rendelő önkép jóval nehezebben tartható fenn egy olyan gazdasági berendezkedés keretei között, mely nem(csak) esztétikailag értékes művek, hanem az esztétikus vásárlói környezet kialakításában is érdekelt. A saját világtól való eltávolodás nyugtalanító,

felforgató hatását azáltal tompítják a napló végén felszaporodó önreflexiók, hogy a *tanulás* fogalmával utalnak rá, mely egyaránt megragadhatóvá teszi ezt a tapasztalatot a berögzült értékítéletek meghaladásaként és a saját identitás újra-felfedezéseként.

III. A harmadik fejezetben Mészöly Miklós *Pontos történetek útközben* című regényét elemzem. Tézisem szerint a *Pontos történetek útközben* olvasása során nem az válik számunkra nyomon követhetővé, hogy a későmodern elbeszélőpróza hogyan alakította tovább a huszadik század első évtizedeinek útirajzhagyományát; a mű sokkal inkább eme hagyományfolytonosság megszakadásával szembesít. Mészöly regénye ezáltal a kelet-közép-európai történelem azon időszakának állít emléket, melyben az utazás spontaneitása, élményszerűsége elérhetlenné vált az átlagember számára. A regényszereplők diskurzusában, illetve elbeszélte viselkedésében csak romszerűen, ironikus hatást keltve őrződnek meg a turizmus gyakorlatrendszerére visszautaló gesztusok és nyelvi fordulatok: a mű ezáltal mutat rá arra, hogy a kikapcsolódásként, felüdülésként értett helyváltoztatásra a diegézis világában nem nyílik mód. A regény ugyanakkor lebontja az utazás romantikus eredetű eszményét is: a kalandvágy és a szabadságérzet helyett olyan lélektani fenoméneket rendel hozzá a barangolás tapasztalatához, mint a szorongás és a kiszolgáltatottság, és elbizonytalanít afelől, hogy az úton lét gyakorolhat-e bármiféle termékeny hatást a szubjektumra. Az epizodikus szerkezetű szövegben ugyanis nem épül ki valamilyen fejlődéstörténeti ív, sem az egyes fejezetek, sem a regény egésze nem rendelkezik az út „külső” és „belső” végpontját egymásra vetítő, epifániaszerű belátásokat közvetítő zárlattal. A fejezetben amellet érvelek, hogy a *Pontos történetek útközben* mégis fenntartja annak a lehetőségét, hogy bizonyos értéképzeteket kapcsoljuk az utazáshoz – de nem azért, mert a személyiség kiteljesedését célozza meg, hanem mert az utazó számára lehetőséget nyújt a részvét gyakorlására.

IV. Az értekezés negyedik fejezetének középpontjában Esterházy Péter *Hahn-Hahn grófnő pillantása* című könyve áll, mely meglátásom szerint egy markánsan kirajzolódó világirodalmi tendenciába illeszkedik, az 1970-80-as évek posztmodern prózapoétikát működtető angol, német vagy éppen olasz nyelvű utazási regényeivel állítható párhuzamba. Esterházy művét egyfajta meta-utazásszöveggént értelmezem, mely az irodalmi útirajz műfaji kódjait, az utazás fogalmának szimbolikus értelemlehetőségeit gyűjti egybe. A cím az utazás látványcentrikus paradigmáját idézi meg: ahogy azt feltárom, Esterházy regénye olvasható látás és utazás eme történetileg változó, rendkívül összetett viszonyának reflexiójaként, és egyúttal a más érzékterületekről érkező benyomások irodalmi „rehabilitására” tett kísérletként. A fejezetben kifejtem azt is, hogy mű kiaknázza a turista és az „igazi” utazó szembeállításának toposzában rejlő lehetőségeket, poétikai-retorikai megalkotottsága révén azonban egy olyan modernség utáni világszemléletet feltételez, melyben az autentikus és a felszínes tapasztalat közötti különbségtétel érvényét veszti. Továbbá az utazás, írás és olvasás folyamatait egymásra vonatkozó metafiktív utalásrendszer egy olyan elbeszélésmóddal társul, melyben az utazó által bebarangolt térség ábrázolási hagyományaira is hangsúly kerül. A *Hahn-Hahn...* egyúttal tehát a Közép-Európa-diskurzus jellegzetes toposzainak és mintázatainak archívumaként szolgál: folytonosan rámutat mentalitástörténeti beágyazottságukra, az érvényességükért szavatoló esztétikai-ideológiai kontextusokra. A regionális hovatartozás kérdése új árnyalatokat nyer a „Szegény-Duná”-ról szóló regényfejezetekben, ahol a Nyugat-Kelet dichotómia viszonylagossága abban nyilvánul meg, ahogy a megrettent Utazó hirtelen egy „finnyás nyugati” pozíciójában találja magát. A romániai területek ábrázolását elsősorban Esterházynál sem a korábbi útirajzokból ismerős Erdély-narratívák szervezik, hanem a „heves szegénység” közvetlen, testi tünetekkel járó érzékelése. Akárcsak a *Pontos történetek útközben*, Esterházy könyve is azt példázza, hogy miként függhet össze az utazás a részvétellel: habár csak ideiglenesen és korlátozott módon, de – figyelmes jelenléte révén – az Utazó közösséget vállal a peremre szorult másikkal.

V. Az ötödik fejezetben Krasznahorkai László három kínai témájú utazásszövegét vizsgálom: *Az urgai fogolyt*, a *Csak a csillagos ég* című riportázst és a *Rombolás és bánat az Ég alattot*. Érvélem szerint a klasszikus modern művészetszemlélet azon alaptézisét, miszerint a teljesség az esztétikum szférájában újraalkotható, ezek a szövegek úgy fogalmazzák újra, hogy annak megvalósulási lehetőségét a kínai művészetbe helyezik át, azt is érzékeltetve, hogy a hétköznapi, a transzcendens és az esztétikum szférái között a távol-keleti gondolkodási horizontban nincs határozott elválasztás. További közös vonásukként mutatok rá arra, hogy az útirajzok egyik jellegzetes jelentésszervező elve, az összehasonlítás nem a megszokott módon valósul meg bennük. Azaz a Krasznahorkai-szövegekben nem a saját kultúrába ágyazódó reflexek, szokások, gondolkodási mintázatok és a másik országban szerzett új, más, idegen, kizökentő benyomások ütköztetése megy végbe, sokkal inkább a Kínával kapcsolatos előzetes elvárások és az ehhez képest tapasztalt realitás viszonya alakítja az elbeszélés dinamikáját. *Az urgai fogolyban* a főhős nem csatlakozik elvárásaiban, hiszen valóban megbizonyosodik a kínai kultúra tökélyéről, időtlenségéről, transzcendenciával való átítatottságáról, viszont – épp azért, mert ezekre a vonásokra inherens, előzetesen adott, és nem a saját és az idegen dialógusában létrejövő tulajdonságokként tekint –, csak a Kínához társított világtapasztalatból való kirekesztettségéről képes tanúságot tenni. Azonban minél fájóbb eme tapasztalat birtokolhatatlansága, annál értéktelibbnek tűnik – ez az az öngerjesztő folyamat, melyre az elbeszélő melankóliaként utal, és mely olvasatomban a mű repetitív, a kezdet és a vég képzeteit egymásra montírozó szerveződésével is összefüggésbe hozható. A *Csak a csillagos éggel* kapcsolatban fontosnak tartottam annak kiemelését, hogy – szemben az életmű többi, hasonló témájú szövegétől – kitüntetett figyelmet szentel a nyelvek közti közvetítés kérdésének. A riportázssal foglalkozó alfejezetben arra összpontosítok, hogy a tómondatokból építkező párbeszédetek milyen eldöntetlenségeket termelnek ki az olvasásban. Konklúzióm szerint a szövegben prezentált találkozások azt a belátást közvetítik, hogy a

kérdés révén nem csupán az utazó tudása gazdagodhat; a riporter kívülállása, idegensége révén képes a saját kultúrához való viszonyuk olyan aspektusaival szembesíteni a megszólítottakat, melyekre korábban nem volt rálátásuk. A *Rombolás és bánat az Ég alatt* körbejáró alfejezetben arra világítok rá, hogy a Távols-Keletet eszményítő, másságát esszenciálisnak tételező Krasznahorkai-retorika a modernista utazásszövegek egy további vonásával bővül a regényben, mely a különféle kulturális formációk keveredését visszafordíthatatlan értékvesztésként kezeli. A *Rombolás...* tragizáló panaszretorikája már a kínai hagyomány veszélyezettségére és törékenységére figyelmeztet, mindezt a késő-kapitalista fogyasztói társadalmak jelképeként kezelt turizmus kifejezetten elitista bírálatával társítva. Értelmezésem szerint a szöveg összetettsége azonban számos ponton túlmutat az elbeszélői intención, megképezve egy olyan befogadói távlatot is, melyből a narrátor által képviselt kommunikációs, illetve önreprezentációs stratégia vakfoltjaira láthatunk rá.

VI. Az értekezés hatodik fejezetében Térey János *Protokoll* című verses regényére fókuszálok, mely a kortárs magyar irodalomban ritkán észlelhető összetettséggel reflektál utazás és turizmus egymásba szövődő praxisainak kulturális, mediális és gazdasági beágyazottságára. Továbbá, ahogy azt kifejtem, a szövegben munkavégzés és turizmus társadalmi gyakorlatainak szétszalazhatatlanságára is fény derül: a „diplomáciai út” keretei között a munka és a szórakozás, a publikus és a privát szféra közötti szétválasztás lehetetlennek bizonyul, így a főszereplő diplomata alakja a kortárs fogyasztói kultúra allegóriájaként válik olvashatóvá. Azt is megállapítom, hogy a *Protokoll*ban színre lépő művelt turisták nem annyira az utazások során megcsodált utcák, szokások, ízek valamiféle autenticitás jeleként való olvasásában érdekeltek, hanem – a turisztikai látványosságokra eleve mint a szemiozsis jeláramlásának helyeire tekintve – eme jelfolyamat mozgásainak értő és élvező megfigyelésében (mely egyúttal önmegfigyelés is). Így tulajdonképpen a Maxine Feifer által leírt, a turisztikai gyakorlatokra szabályozható-manipulálható *játékként* tekintő, önreflexív „poszt-turista” alakja

testesül meg bennük.⁶ A verses regény nem pusztán értelmezi a turizmus jelenségét, hanem rá is játszik az azt övező diskurzusok működés módjára, invenciózus módon használatba véve a turisztikai látványosságok (mozgó)képi, illetve verbális reprezentációjának megszokott, jól beazonosítható kliséit. Sőt, a *Protokoll* az utazás antropológiai nyereségeként a „másság” hasonlóan „intenzív és intim” átélését mutatja fel, mint amiről Hans Ulrich Gumbrecht az irodalmi művek *hangulatával* kapcsolatban ír:⁷ ez alatt viszont már nem egy szöveg, hanem a benne lakozók egykori éleveségét nyomokban megőrző hely hangulatának való megnyírást érthetjük.

⁶ Lásd: Maxine FEIFER, *Going Places: The Ways of the Tourist from Imperial Rome to the Present Day*, London, Macmillan, 1985, 260–269.

⁷ Hans Ulrich GUMBRECHT, *Hangulatokat olvasni*, ford. CSÉCSEI Dorottya, Prae, 2013/2, 9-25, 19.

Nyilvántartási szám: DEENK/34/2018.PL
Tárgy: PhD Publikációs Lista

Jelölt: Balajthy Ágnes

Neptun kód: E8HP5R

Doktori Iskola: Irodalom- és kultúratudományok Doktori Iskola

MTMT azonosító: 10037896

A PhD értekezés alapjául szolgáló közlemények

Magyar nyelvű könyvrészletek (3)

1. **Balajthy, Á.**: "Nem akarok mást, csak mozgást": Az utazástapasztalat színrevitele Térey János Protokoll című művében.
In: Homo Viator: Tanulmányok az irodalom-, nyelv- és kultúratudományok köréből. Szerk.: Mihály Vilma-Irén, Pap Levente, Pieldner Judit, Tapodi Zsuzsa, Erdélyi Múzeum-Egyesület, Kolozsvár - Bukarest, 266-278, 2015. ISBN: 9786067390315
2. **Balajthy, Á.**: "Agyában Pest. A Blaha Lujza tér.": Budapest-olvasatok Térey János Protokoll című művében.
In: Otthonos idegenség : Az Alföld Stúdió antológiája. Szerk.: Fodor Péter, Lapis József, Alföld Alapítvány, Debrecen, 62-76, 2012. ISBN: 9789630850384
3. **Balajthy, Á.**: "Egy próféta sem kedves az ő hazájában": A bibliai allúziók szerepe Térey János Jeremiás avagy az Isten hidege című drámájában.
In: Lét- és önértelmezés a Biblia tükrében. Szerk.: Pálfi-Nagy Veronika, Pafkó Tamás, Nagy Márton Károly, ELTE BTK Régi Magyar Irodalom Tanszék, Budapest, 171-176, 2012, (Arianna könyvek, ISSN 2061-2184 ; 5.) ISBN: 9789632842929

Magyar nyelvű tudományos közlemények hazai folyóiratban (8)

4. **Balajthy, Á.**: Térkép, mítosz, labirintus (Bruce Chatwin: The Songlines).
Prae. 1, 47-61, 2016. ISSN: 1585-5112.
5. **Balajthy, Á.**: Ebéd a szellemekkel: útleírás és narratív rétegzettség Krasznahorkai László Csak a csillagos ég című riportzársában.
Tiszatáj. 69 (3), 100-109, 2015. ISSN: 0133-1167.
6. **Balajthy, Á.**: "Drezda csak fedőnév, nincs alatta semmi": Rom-szemantika Térey János Drezda februárban című kötetében.
Topos. 3 (1), 5-22, 2014. ISSN: 2063-8086.
7. **Balajthy, Á.**: A metafizikai utas sóvárgása (Krasznahorkai László: Megy a világ).
Alföld. 65 (5), 107-111, 2014. ISSN: 0401-3174.

8. **Balajthy, Á.**: Utazás, diszkusszió és a Kelet idegensége.
Alföld. 65 (9), 93-105, 2014. ISSN: 0401-3174.
9. **Balajthy, Á.**: "Ez a táj, ez olyan, mint én": Debrecen mint szövegtér Térey János Jeremiásában.
Studia Lit. 50 (1-2), 157-166, 2012. ISSN: 0562-2867.
10. **Balajthy, Á.**: Diplomata a hegyen (Térey János: Protokoll).
Alföld. 63 (12), 114-119, 2012. ISSN: 0401-3174.
11. **Balajthy, Á.**: "Egy a folyó, akárhány ága-boga van is" (?): Az utazási irodalom újraértett tradíciói Esterházy Péter Hahn-Hahn grófnő pillantása című regényében.
Alföld. 62 (7), 83-100, 2011. ISSN: 0401-3174.

Idegen nyelvű tudományos közlemények külföldi folyóiratban (2)

12. **Balajthy, Á.**: "In the labyrinth of invisible pathways": Tropes of Aboriginal Australia in Bruce Chatwin's The Songlines.
JEASA. 6 (1), 42-50, 2015. ISSN: 1988-5946.
13. **Balajthy, Á.**: Die neu definierten Traditionen der Reiseliteratur in dem Roman Donau abwärts von Péter Esterházy.
Berl. Beitr. Hung. 16 (1), 101-131, 2011. ISSN: 0238-2156.

Egyéb folyóiratközlemények (2)

14. **Balajthy, Á.**: Úton lét, megérkezés (Szirák Péter: Ki említ megérkezést?).
Kulter.hu 2017. (05.10.), [4], 2017.
15. **Balajthy, Á.**: Budapesti kísértetek (Térey János: Átkelés Budapesten).
Műút. 47, 65-67, 2014. ISSN: 1789-1965.

Magyar nyelvű konferencia közlemények (1)

16. **Balajthy, Á.**: A nagy utazó és a kis fekete füzet (Márkaépítés Bruce Chatwin Álomösvényének nyomán).
Alföld. 67 (12), 86-91, 2016. ISSN: 0401-3174.

További közlemények

Magyar nyelvű könyvrészletek (1)

17. **Balajthy, Á.**: Bevezetés.

In: Turista és zarándok: esszék és tanulmányok Kemény Istvánról. Szerk.: Balajthy Ágnes, Borsik Miklós, JAK : PRAE.HU, Budapest, 5-16, 2016, (JAK, ISSN 1216-1276 ; 200.) ISBN: 9786155470042

Magyar nyelvű közlemények hazai folyóiratban (3)

18. **Balajthy, Á.**: "Minden a lecke része".

Tiszatáj. 69 (9), 79-85, 2015. ISSN: 0133-1167.

19. **Balajthy, Á.**: A különbözőség halálos veszélye.

Alföld. 66 (5), 121-126, 2015. ISSN: 0401-3174.

20. **Balajthy, Á.**: Régi és új vágású protestánsok.

Műút. 60 (54), 69-74, 2015. ISSN: 1789-1965.

Időszaki kiadványok (1)

21. Bényei, P., főszerk. **Balajthy, Á.**; Korpa, T., szerk. Barna, P., Gesztelyi, H. Á., Jován, K.:

Szkhonion: a DE-BTK HÖK művészeti és szakfolyóirata : 2013/1. Debrecen : [Debreceni Egyetem Bölcsészettudományi Kar], 2013
kötetek:

A DEENK a Jelölt által az iDEa Tudóstérbe feltöltött adatok bibliográfiai és tudományometriai ellenőrzését a tudományos adatbázisok és a Journal Citation Reports Impact Factor lista alapján elvégezte.

Debrecen, 2018.02.06.

